

tüphaneye olduğunu gösteren en eski kayıtlar XVI. yüzyılın sonlarına aittir (bk. Erünsal, s. 32-33). Ancak Kütübhaneye-i Umûmî-i Osmânî'nin tesis tarihi 27 Eylül 1882, hizmete açılış tarihi ise 24 Haziran 1884'tür.

XIX. yüzyılda Batı'da görülmeye başlanan milliyetçilik akımları etrafındaki gelişmeler millî kütüphanelerin kuruluşunda önemli rol oynamıştır. Pek çok Batı ülkesinin o güne kadar millî kütüphanelerini kurmuş olmaları zamanın yönetimini bu yolda çalışmaya sevk etmiş, aydınların da desteğiyle bu kütüphanenin kurulması gerçekleşmiştir. 1300 (1883) tarihli bir vesika ile, telif ve tercüme olarak yayımlanan her eserden bir nüshanın kütüphanede toplanmasının öngörülmesi, Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nin millî kütüphane olma amacıyla kurulduğunu göstermektedir. Aynı dönemde kurulmuş olan umumi, hatta adında "millî" sıfatı bulunan kütüphanelerde dahi derleme amaçlı benzer faaliyetler görülmez.

Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nin kuruluşu sırasında yapılan harcamalar devlet eliyle karşılanmış, ancak restorasyonun bir an önce bitirilmesi için II. Abdülhamid şahsî bütçesinden de yardımda bulunarak işi hızlandırmış ve açılan kütüphane vakıf kütüphanelerinden farklı olarak Maarif Nezâreti'ne bağlanmıştı.

Kütüphane 1 Ramazan 1301'de (25 Haziran 1884) devlet büyükleri, âlimler ve halkın iştirakiyle hizmete açılmıştır. Kitap mevcudu açılışından sonra yapılan bağışlarla artmış, kuruluşunun üçüncü yılında 4164'e, ertesi yıl 4764'e, 1888'de 7068'e ulaşmıştır. II. Abdülhamid zamanında yapılan matbu bir fihristte kütüphanede 8054 cilt kitap bulunduğu kayıtlıdır.

Balkan Savaşı yıllarında kaybedilen Osmanlı topraklarından kaçırılan kitaplar Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde depolanmıştır. Kuruluşundan itibaren vakıf, bağış ve nakil suretiyle bu kütüphaneye devredilen başlıca kitaplıklar şunlardır: Bezmiâlem, Hekimoğlu Ali Paşa, İdris Paşa, Manastırlı İbrâhim Hakkı, Nâmik Bey, Seretibbâ Ömer Efendi, Sâbit Bey, Trabzonlu Hüseyin Efendi, Hâfız Dâvud Paşa, Halil Şerif Paşa, Hasan Fehmi Paşa, İsmail Fenni Ertuğrul, Kara Mustafa Paşa, Lütfi Bey, Mehmet Zihni Efendi, Mehmed Eşref, Münzevi Ârif Bey, Süleyman Tefvik, Şevki Paşa, Tefvik Paşa, Tırnovalı Mehmed, Zihni Paşa, Veliyyüd-

din Efendi, Cevdet Paşa, Hâlid Bey ve Ali Rızâ Efendi. Bu kitapların büyük bir kısmı yazma ve eski harfli basma eserlerdir.

2547 sayılı "Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu"nın 1934'te yürürlüğe girmesinden sonra derleme nüshası alan beş kütüphaneden birisi de Beyazıt Devlet Kütüphanesi olmuştur. Böylece Türkiye'de basılan kitap, gazete, dergi ve benzeri yayınların birer nüshası buraya gönderilmiştir. Bu durum kütüphanedeki kitap ve benzeri yayın mevcudunda sürekli ve düzenli bir artış meydana getirmiş ve yer darlığını had safhaya çıkarmıştır. Kütüphanenin daha iyi hizmet verebilmesi için 1946'da bazı onarım çalışmaları yapılmıştır. Daha sonraki yıllarda binanın hizmete yeterli olmaması sebebiyle ek bina arayışlarına girilmiş, uzun mücadelelerden sonra 1948 ve 1953 yıllarında Bakanlar Kurulu'nun iki ayrı kararıyla kütüphanenin bitişğinde bulunan eski Dişçilik Mektebi ve Beyazıt Külliyesi'nin imaret kısmının diğer bölümlerinin de restore edilerek kütüphaneye dahil edilmesine karar verilmiştir. Çalışmalar tamamlandıktan sonra yeni tesisler 1984'te hizmete açılmıştır.

Kütüphanenin ilk müdürü Hoca Tahsin Efendi'dir. Daha sonraki müdürleri arasında İsmail Saib Sencer, Prof. Dr. Necati Lugal ve Sadeddin Nüzhet Ergun gibi ünlü isimler de bulunmaktadır. Elli kişilik konferans salonu, yirmi kişilik müzik dinleme salonu, otuz kişilik dil laboratuvarı, ayrıca para, pul, resim, kartpostal, harita ve afişlerle ilgili görüntülerin de izlendiği sinema ve video salonu vardır. 1946'ya kadar bütün hizmetler bugün kitap okuma salonu olarak kullanılan bölümde verilmekteydi. Günümüzde ise dört ayrı salonda 300 kişiye

hizmet verilebilmektedir. Kütüphanede teknik hizmetler, okuyucu hizmetleri ve müzik bölümü olmak üzere üç hizmet birimi bulunmaktadır. 1989 yılı itibarıyla 600.000 civarındaki dokümanın 379.135'i yeni yazı kitap, 11.120'si yazma eser, 40.446'sı eski harfli basma kitap, 18.206'si gazete ve çeşitli kitap dışı malzemedir. Nâdir eserler bölümünde, muhtelif yer ve zamanlarda vakıf yoluyla kurulmuş, daha sonra Beyazıt Devlet Kütüphanesi'ne nakledilmiş pek çok kütüphane koleksiyonu yer almaktadır.

1946'dan itibaren UDC sınıflandırma sisteminin kullanıldığı kütüphanede kırk iki kişi çalışmakta, otomasyona geçme faaliyetleri devam etmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Muzaffer Gökmân, *Beyazıt Umumi Kütüphanesi*, İstanbul 1956; Hasan Duman, *Beyazıt Devlet Kütüphanesi 100 Yaşında*, İstanbul 1984; Günay Kut-Nimet Bayraktar, *Yazma Eserlerde Vakıf Mühürleri*, Ankara 1984, s. 79, 81, 108; Erünsal, *Türk Kütüphaneleri Tarihi II*, s. 32-33; *Türkiye Kütüphaneleri ve Diğer Bilgi Merkezleri*, Ankara 1989, s. 98; İsmet Kür, "105 Yıllık Dost", *Ak Kadın*, sy. 33, İstanbul 1989, s. 24-25; *TDEA*, I, 419.

HASAN DUMAN

BEYAZIT HAMAMI

İstanbul Beyazıt'ta
Sultan II. Beyazıt Külliyesi'ne ait
hamam.

Şehrin merkezinde Sultan II. Beyazıt Camii'nin biraz uzağında (Edebiyat Fakültesi yanında) bulunmakla beraber külliye'nin bir parçası olarak kabul edilmektedir. Son yıllarda halk arasında bir ara Patrona Hamamı adıyla da anılan binanın inşa kitâbesi olmadığından yapım tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Ancak Başbakanlık Arşivi'ndeki XVI. yüzyıla ait bir tapu tahrir defterinde, Yavuz Sul-

Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nin içinden ve dışından bir görünüş - İstanbul

tan Selim'in annesi Gülbahar Hatun'un (ö. 911/1505-1506) Trabzon'daki imareti evkafına gelir sağlayan mülk ve araziler listesinin sonunda "İstanbul'da Sultan Beyazıt Camii yanındaki Yenihamam mukâtaası, senede 75.000 akçe" kaydına rastlanmıştır. Bu bilgidan anlaşıldığına göre XVI. yüzyılda Yenihamam denilen Beyazıt Hamamı padişahın zevcesi olan Gülbahar Hatun'un evkafına gelir sağlamak üzere inşa ettirilmiştir. Ancak Sultan II. Bayezid'in vakfiyelerinden birinde (İstanbul İnkılâp Ktp. [Atatürk Kitaplığı]) "İstanbul'da Yenicami civarında bina olunan çifte hamam" kaydı görüldüğü gibi Başbakanlık Arşivi'ndeki 913 (1507-1508) tarihli diğer vakfiyesinde de aynı bilgiye ilâve olarak, "üstü örtülü evlerden ol iki hamamlara müteallik olanları ol evkafdandır" denildikten sonra hepsinin bir yılda 70.000 akçe geliri olduğu bildirilmektedir. Burada adı geçen Yenicami Beyazıt Camii'nden başkası olmadığına göre hamamın da bu külliye'nin bir parçası olarak aynı yıllarda inşa edildiği, gelirinin ise Gülbahar Hatun vakfına tahsis edildiği anlaşılmaktadır. Fransa kralının özel emriyle incelemeler yapmak üzere 1544 yılında İstanbul'a gelen Albili Pierre Gylli (Gyllius), Sultan Bayezid tarafından yaptırılan Yenihamam'ın inşası sırasında, kendisinin bu şehre gelişinden yaklaşık kırk yıl kadar önce Theodosios Anıtı'nın yıkılmış olduğunu bazı yaşlı kişilerden öğrendiğini yazar. Böylece hamamın 1500-1505 yılları arasında yapıldığı bir başka kaynakla da teyit edilmiş olmaktadır.

Beyazıt Hamamı, benzeri yapılar arasında en gösterişli ve büyüklerinden biri olduğundan Hamâm-ı Kebîr olarak da adlandırılmıştır. Evliya Çelebi eserinin hamamlar bölümünde bunun hakkında faydalı bir bilgi vermez. Her hamamın adına göre uydurduğu yakıştırmalardan birini de burası için yaparak Beyazıt Hamamı'nın "velî"lere mahsus olduğunu bildirir. Binanın İstanbul'un geniş bölgelerini tahrip eden yangınlardan zarar gördüğü dış cephelerindeki izlerden bellidir. Nitekim *Râşid Târîhi*'nden öğrenildiğine göre 7 Safer 1127'de (12 Şubat 1715) Beyazıt Camii etrafındaki dükkânların birinden çıkan yangında Hamâm-ı Kebîr ve Simkeşhâne de yanmıştır. Fakat Simkeşhâne gibi hamamın da derhal tamir ettirildiği kaynaklardan anlaşılmaktadır.

Sultan III. Ahmed'in tahttan indirilmesi ve Sadrazam Nevşehirli Damad İb-

râhim Paşa ile diğer devlet ricâlinin öldürülmelerine yol açan 1730 yılındaki ayaklanmanın bu hamamda hazırlandığı söylenir. Ayaklanmanın elebaşısı Patrona lakabıyla tanınan Arnavut asıllı Halil adlı sabıkali bu hamamda tellâk olduğu sırada (Ferâizizâde Said, II, 1248) isyanı kendisi gibi ayak takımı arkadaşlarıyla hazırlamış ve 12 Rebülevvel 1143 (25 Eylül 1730) günü Beyazıt Camii önünden harekete geçmişlerdir. Halil'in Beyazıt Hamamı tellâklarından olduğu söylenir, son yıllarda bu hamamı yıktırarak hususunda çok büyük gayret gösterenler tarafından hamamın adı "Patrona Hamamı"na çevrilme suretiyle desteklenmek istenmiş ve bu eski eserin tek tarihî öneminin Patrona Halil'in burada tellâklık etmesinde toplandığı ileri sürülmüştür. Bu konuda basının da desteği sağlanarak bu XVI. yüzyıl eserinin adının Patrona Hamamı olarak zihinlere yerleşmesine çalışılmıştır.

I. Dünya Harbi içinde 1916-1917 yıllarında Avusturyalı H. Glück tarafından incelenerek planı yayımlanan Beyazıt Hamamı'nın dikkatle alınmış ölçülerle daha doğru bir rölövesi son yıllarda Aydın Yüksel tarafından ortaya konmuştur.

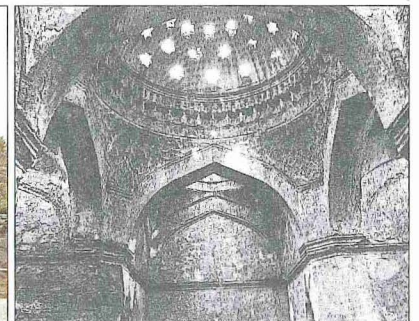
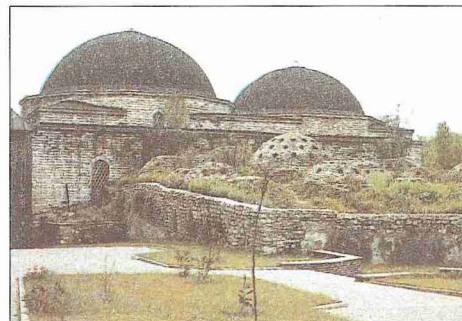
1930 yıllarına kadar çalışan Beyazıt Hamamı bu tarihlerden sonra caddeye komşu büyük kubbeli soyunma yerleri (cemekeşânlar) bir şahsın mülkiyetine geçince deri deposu olarak kiraya verilmiş, arkadaki sıcaklık bölümleri ise kısmen demirci atölyesi olmuş, kısmen de kendi haline terk edilmiştir. Bu arada hamamı tahrip eden müdahaleler devam etmiş, kurşunları soyulmuş, tepe cımları kırılmış, mermerler ve kurnalar götürülmüş, duvarlarda delikler ve geçitler açılmıştır. 1950-1960 arasında yıktırılması için gösterilen büyük gayretler ba-

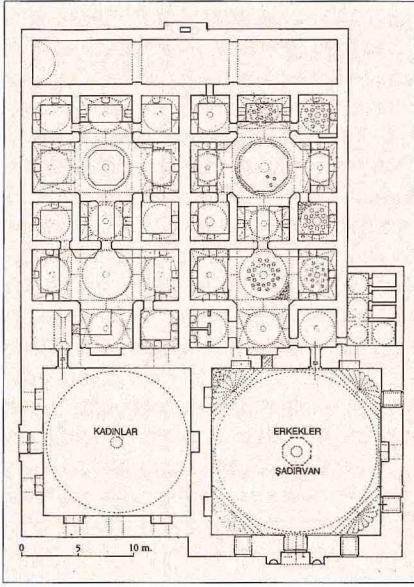
şarılı olamayınca hamamın büyük mekânlarının İstanbul Üniversitesi tarafından alınması yoluna gidilmiştir. Rektör Nâzım Terzioğlu, cadde üzerindeki kubbeli iki soyunma yerini kütüphane ve okuma salonuna dönüştürülmek üzere tamir ettirmiş, fakat onun rektörlükten ayrılması, arkasından da vefatı üzerine bu proje gerçekleşmeden kalmıştır. Bugün hamamın içi eskisinden daha beter bir harabe haline gelmiş bulunmaktadır.

Beyazıt Hamamı erkekler ve kadınlar kısımlarına sahip bir çifte hamamdır. Yan yana olan kısmen taştan inşa edilmiş bu iki bölümün büyük kubbeli soyunma yerleri cadde kenarında olmakla beraber erkekler kısmının yüksek sivri kemerli bir taçkapı karakterinde olan girişi caddeye açılır. Çifte hamamlarda usulden olduğu gibi kadınlar kısmının kapısı ise yan sokak (Derviş Paşa sokağı) ile bağlantılıdır. Her iki kısım da aynı planda yaptırılmıştır. Yalnız kadınlar kısmının cemekeşân bölümü diğerinden biraz ufak ölçüdedir. Soğukluk bölümlerinde giriş eyvanlarının iki yanlarında kubbeli hücreler vardır. Esas soğukluklar (ılıklik) ise üçer kubbelidir. Sıcaklık bölümleri dört eyvanlı tipte olup köşelerde halvet hücreleri bulunur. Arkada ise boydan boya küllhan uzanır. Beyazıt Hamamı'nın bir diğer özelliği, suyunun aynı yerdeki çok derin ve geniş bir kuyudan dolapla çekilmesidir. 1920'lere kadar duran bu ağaç dolap bugün ortadan kalkmışsa da bu muazzam kuyu hamamın küllhanı ile Hasan Paşa Medresesi arasında kurumuş olarak durmaktadır.

Beyazıt Hamamı önünden geçen cadde 1955-1957 yıllarında genişletildiğinden zemin seviyesi de çok indirildiğinden hamamın kapısı yüksekten kaldıktan başka temelleri de meydana çıkmıştır. Bu

Beyazıt Hamamı ve içinden bir görünüş - İstanbul

Beyazıt Hamamı'nın planı (İ. Aydın Yüksel'den)

durum, her gün önünden geçen tonlarca vasıtanın yarattığı sarsıntı ile bilhassa erkekler kısmının cephesini tehlikeye sokmuştur. Nitekim kubbeden itibaren temele kadar inen çatlak bu değerli eserin geleceğini tehdit etmektedir. Yapıldığında herhalde muhteşem bir süslemesi olan Beyazıt Hamamı'nın, erkekler bölümünün camekân kısmının ortasını Glück tarafından da görülen ve Türk taş işçiliğinin bir şaheseri olarak tarif edilen mermerden büyük bir şadırvan süslüyordu. Konyalı Aşık Mehmed adında bir halk şairinin bu hamam hakkında 1918-1920 yılları arasında düzenlediği destanda, "Câmegâh ortası fiskiye havuz" mısraı ile tarif edilen bu muhteşem fiskiye ve havuz 1950'li yıllarda hâlâ ayakta idi. Ortadaki zengin işlemeli fiskiyesi barok üslûpta olduğundan XVIII. yüzyılda ilâve edilmiş olmalıdır. Bina restorasyonu için üniversiteye devredilmeden bu şadırvan yok edilmiştir. İç kısımların duvarlarında malakârî siva süslemelerinin son kalıntıları bugün de görülmektedir. Gylli'nin ileri sürdüğü ve Evliya Çelebi tarafından da başka vesile ile tekrarlanan efsaneye göre evvelce hamamın yerinde bulunan İmparator Theodosios Anıtı, hamam yapılırken yıktırılmış olmalıdır. Evliya Çelebi bu anıtın şehri veba salgınından koruyan bir tılsım olduğunu da ilâve eder. Anıtın ne sebeple yıktırıldığı bilinmezse de hamamın temel kısmında, gövdesinin dış yü-

zû kabartmalarla süslü olan bazı parçalarının inşaat taşı olarak kullanılmış olduğu görülmektedir. Bugün bunlardan birkaçı hâlâ temelde durduğu gibi birkaç parça da İstanbul Arkeoloji Müzesi'ne götürülmüştür.

Beyazıt Hamamı, İstanbul'da Türk hamam mimarisinin bugün ayakta kalabilmiş mimari nisbetlerin âhengi bakımından en gösterişli örneğidir. Bu husus bilhassa cadde üzerindeki cephesinde belirlidir. Aynı zamanda şehrin en büyük ve âbidevî karakterde hamamı olan Beyazıt Hamamı, Türkleşen İstanbul'da yeni bir şehircilik anlayışına göre kurulan Beyazıt Külliyesi'nin bir parçası ve onu tamamlayan bir eleman olarak da değerlidir. Bu bakımdan korunması ve dikkatle tamir edilerek ömrünün uzatılması gerekir.

BİBLİYOGRAFYA :

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 63; Râşid, *Târih*, IV, 95; Ferâizîzâde Said, *Gülşen-i Maârif*, 1248, II; P. Gyllius, *De Topographia Constantinopoleos*, Lyon 1561, III, 6; Ingil, *The Antiquities of Constantinople* (trc. J. Ball), London 1729, s. 193-194; H. Glück, *Die Baeder Konstantinopels*, Wien 1921, s. 69-71, 152-153; K. Ahmet Aru, *Türk Hamamları Etüdü*, İstanbul 1949, s. 67-69; Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Lîvâsı* (Vakfı-yeler kısmı), s. 32, 172; a.mlf., "XVI. Yüzyıl Başlarında Trabzon Lîvâsı...", *TTK Belleten*, XXVI/102 (1962), s. 308-309; Emin Ali Çavlı, *Bayezit Hamamı Meselesi*, İstanbul 1957; a.mlf., "Patrona Halil Hamamı Değil, Bayazid Hamamı", *TTOK Belleteni*, sy. 186-187 (1957), s. 6-7; Münir Aktepe, *Patrona isyanı 1730*, İstanbul 1958, s. 131 vd.; Mustafa Cezar, "Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar", *Güzel Sanatlar Akademisi Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*, İstanbul 1963, I, 346; Yüksel, *Osmanlı Mi'mârîsi V*, s. 213-215; çizim 73-74, rs. 318-327; Semavi Eyice, "Türk Hamamları ve Bayazid Hamamı", *TY*, sy. 244 (1955), s. 849-855; R. Ekrem Koçu, "Bayazid Hamamı", *İst.A*, IV, 2240-2243.

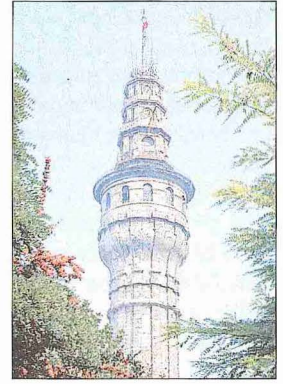

SEMAVİ EYİCE

BEYAZIT YANGIN KULESİ

İstanbul Beyazıt'ta
İstanbul Üniversitesi bahçesinde
yangın gözetlemek için
inşa edilmiş kule.

Tarihi içinde en fazla yangın geçiren şehirlerden biri olan İstanbul'da şehri yangınlara karşı korumak üzere ilk defa Damad İbrâhim Paşa tarafından 1720 yılında Tulumbacı Ocağı kurulmuştur. 1749'da çıkan Küçükpazar yangını esen rüzgârla hızlanarak Ağakapısı Sarayı'na da yakmıştı. Bu sebeple Ağakapısı yeniden yapılırken çıkan yangınları gözetle-

Beyazıt
Yangın
Kulesi -
İstanbul

yerek tedbir almak için bir de ahşap yangın kulesi inşa edildi. Buraya yerleştirilen ve şehri gece gündüz gözetleyen acemi oğlanlarına da "köşklü" adı verildi. 1774'te Cibali yangını sırasında yangın kule eski yerinde ahşap olarak yeniden yapıldı. 1826'da Yeniçeri Ocağı kaldırılırken kule de yıktırıldı. Ancak iki gün sonra çıkan bir yangın yeniden bir kule yapılmasının gerekli olduğunu gösterince Bâb-ı Seraskeri'nin (bugün İstanbul Üniversitesi) tâlimhâne avlusuna yeni bir ahşap kule yaptırıldı. 21 Haziran 1826'da tamamlanan bu kule de kundaklanarak yakılınca 1828 yılında bugünkü kâgir kule inşa edildi.

Beyazıt Kulesi'nin bu son şeklinin mimarı Senekerim Balyan'dır. Üst yarısı kesilmiş bir piramit biçimindeki kaide üzerinde yükselen kule Batı mimari üslûbunda inşa edilmiştir. Kaidenin doğu yüzünde bir kitâbe bulunmaktadır. Keçecizâde İzzet Molla'nın tarih manzumesinin yer aldığı ta'lik hatla yazılmış bu kitâbenin üst kısmında ise bir çerçeve içinde Padişah II. Mahmud'un tuğrası yer almaktadır. Kitâbe hattat Yesârîzâde Mustafa İzzet Efendi tarafından yazılmıştır. 1849'da kulenin sivri külâhlı ahşap çatısı değiştirilmiş, bunun yerine dört yuvarlak pencere birer odadan meydana gelen üç kâgir kat yerleştirilmiş, kenarlara ise demir parmaklıklar yapılmış-

Beyazıt Yangın Kulesi kitâbesi

